

ב"ה.

יחס אבות החסידות למופתים

אברהם אביש שור / הרצאה בקונגרס ה-17 למדעי היהדות

גליציה שימשה שדה נוח לצמיחת המופתים. רבי נחמן מברסלב שזיהה את התופעה הסביר: 'מה שמספרין מופתים מהצדיקים שבמדינות קיר"ה [קיסר ירום הודו] (דווין), הוא מחמת שאנשיהם הם אנשים כשרים ומאמינים בהצדיקים, כי על ידי אמונה שהם מאמינים בדברי הצדיק, עי"ז נתגלין מופתים'. המשכילים לעגו לה בציניות אך חסידיה דבקו בה בתום, ואילו ההיסטוריונים שעסקו במחקר החסידות יצרו סביב המופתים ספרות מחקרית וביקורתית.

קשה להעלות על הדעת כי החסידות בכללותה, ובפרט הגליצאית, הן עצמן תהיינה אלו אשר יבקרן ויסייגן את המופתים. החידוש במחקר שאני עוסק בו הוא היותו מצביע על הסתייגות חריפה של צדיקים מעושי המופתים, שהביאה אף למחלוקת קשה ולא ידועה בין צדיקי גליציה בשנת תקנ"ה-1795.

בדיון אנו מתמקדים בצדיקי הדור הראשון והשני של החסידות שלאחר הבעש"ט, שהיה ראש וראשון למעשי המופת הנפלאים שהיו למעלה מדרכי הטבע, עד כדי שכל מופת גדול שעשו צדיקים בדורות שלאחריו, נקראים על שמו: 'בעל-שמ'סקע מופת'.

רבי יחיאל מיכל מזלטשוב שבגליציה נמנה עם ארבעה גדולי תלמידי הבעש"ט, שעל פי המסורה כל אחד מהם ירש ממנו אחת מסגולותיו כדי להנהיג את דור החסידים שלאחריו. רבי מיכל מזלטשוב ירש את 'הקדושה הבעש"טית' ככוח שעמד מאחורי עשיית המופתים. בזכות הפכה והתפרסמה גליציה למקור של ה'מופתים' בסגנונו של הבעש"ט החורגים מעבר לדרכי הטבע, כעדותו של רבי זכריה מנדל מירוסלב תלמידו של רבי מיכל מזלוטשוב ומראשוני צדיקי גליציה המתאר במכתבו מלפני שנת תקמ"ח-1788 'כי במדינתנו כבר ידוע לבני אדם למאות ולאלפים מפורסמים ובמופתים נגלים'.

על השפעתו הבעש"טית של רבי מיכל שהתרחבה לעולם החסידות מעבר לגבולותיה בגליציה אנו מתוודעים בזכות חשיפת פרק חשוב אך בלתי ידוע בתולדות החסידות הקרלינית, המגלה כי רבי שלמה מקרלין שבליטא קיבל מרות מרבי מיכל מזלוטשוב. הדבר קרה לאחר פטירת רבי דוב 'המגיד' ממזריטש בראשית תקל"ג-1772. אז נמשך רבי שלמה מקרלין אחר 'המגיד' מזלוטשוב, ואליו, לגליציה הרחוקה, כתת רגליו. רבי שלמה - שהיה תלמידם המובהק של 'המגיד' ממזריטש ורבי אהרן הגדול מקרלין והפך להיות מנהיגם של החסידים בליטא - קיבל מעתה מרבי מיכל את הדרך הבעש"טית.

עד מהרה התפרסם רבי שלמה ל'מופת הדור' בדרכו של הבעל-שם-טוב. בנוסף למופתים שלא בדרך הטבע שפעל רבי שלמה מקרלין גילה כוחותיו בדברים שהבעל-שם-טוב הקדוש התעסק בהם, והמאפיינים עיסוקם של בעלי שם: גירוש שדים, תיקון נשמות והחזקת ספר הרפואות. ומעל לכל להכיר בשיחת חיות ועופות.

רבי שלמה מקרלין הצליח להעביר כוח זה לגדולי תלמידיו. הידיעות על כוחו של מרן הרש"ק ובני חבורתו, היו כה נפוצות ומפורסמות בגליציה ובליטא, עד שנקשר לשמו של רבי שלמה מקרלין התואר: 'בעל שם טוב' וחבורת תלמידיו נקראו 'בעלי שם'.

משעלו החסידים מרוסיה הלבנה לארץ ישראל בראשות מנהיגיהם רבי מנחם מנדל מויטבסק ורבי אברהם מקליסק בשלהי תקל"ז-1777, הרחיב רבי שלמה מקרלין את השפעתו לרוסיה הלבנה הסמוכה לליטא מקום מגוריו. בהנהגתו שילב את דרך החסידות הליטאית של רבותיו המגיד ורבי אהרן יחד עם החסידות הגליצאית הרוויה במופתים של רבי מיכל מזלטשוב.

החל משנת תק"מ-1780 התנהל ברוסיה הלבנה מאבק איתנים על הנהגת החסידים שפשט בין חסידיו של רבי שלמה מקרלין, שרצו להביאו אליהם, לאחר שגורש על ידי המתנגדים בקרלין ובפינסק, לבין חסידיו של רבי שניאור זלמן מלאדי. רבי מנחם מנדל מויטבסק ורבי אברהם מקליסק שעלו מרוסיה הלבנה וישבו בטבריה היו אלה שבידיהם הייתה עדיין הסמכות להחליט בנושא. משום כך פנו אליהם החסידים משני צדדי המתרס במכתביהם בצירוף נימוקים כדי שיכריעו. בסופו של המאבק אכן מינו את רבי שניאור זלמן למנהיג החסידים. מניחות מכתבי התשובה עולה כי אחד מהנימוקים המרכזיים בעד הנהגתו רבי שלמה הוא כוח 'הבעל שם' שלו לחולל מופתים מעל הטבע. לכך היו זקוקים החסידים ברוסיה הלבנה, במישור הציבורי והפרטי.

רבי מ"מ מויטבסק במכתב תשובתו לאחד מהחסידים משנת תקמ"ה-1785 שלל את דרך האות והמופת. 'בשת פנים כסתנו, כי תחת אלקים אנו, היו ה' דבר השם ביד הבעל שם, ויגזור אומר ויקם, אחד ה' ומהקדמונים לא קם כמוהו, אחריו על עפר מי יקום הגם **שכמה גדולי צדיקים בדורנו** פה להם וידברו את אשר יבטחו, לא כן אני עמדי...'. דהיינו, רק הבעש"ט היה יכול לעשות מופתים למעלה מהטבע, אך אין צדיק אחריו שיכול גם הוא לעשות מופתים מחוץ לטבע. ההדגשה שנתן רבי מנחם מנדל: 'היו ה' דבר השם ביד הבעל שם' באה לשלול את המופתים של רבי שלמה מקרלין העומד בראש חבורת 'בעלי השם'.

מכתבו זה של רבי מנחם מנדל נגד המופתים עשה רושם רב בקהילות החסידים ברוסיה הלבנה, וגרם שם לסערה לא קטנה. כתגובה לכך קיבלו שם החסידים את מכתבו של רבי שלמה מקרלין המיועד לאחד מגדולי חסידיו ברוסיה הלבנה רבי אהרן מויטבסק: 'אבל האמת אתנו שהיוצר עושה נפלאות לבדו ואפילו כנגד הטבע, ואינו נמנע ממנו כלל ובכל מקום ובכל זמן...!'

באותם ימים, הגיע מויטבסק לטבריה רבי צבי הירש הלוי בעש"ט, שהיה מגדולי חסידיו של רבי שלמה מקרלין, כדי להציג לפני מנהיגי החסידים בטבריה את נימוקיהם של רבים מקהילות החסידים ברוסיה הלבנה בעד הנהגתו של רבי שלמה מקרלין ונגד הנהגתו של רבי שניאור זלמן מלאדי. לאחר שהות של יותר מחודשיים בטבריה חזר לרוסיה הלבנה. רבי צבי הירש שלשמו נלווה הכינוי 'בעש"ט' המעיד על שיוכו לחבורת 'בעלי שמות' של רבי שלמה מקרלין, הצליח להציג לפני רבי מנחם מנדל את גדולתו האמתית של רבי שלמה, ובעקבותיו חזר בו רבי מנחם מנדל, ובמכתב ששלח אז לרוסיה הלבנה ציין כי צדיק שהוא למעלה מהטבע יכול לחולל מופתים שהם למעלה מהטבע.

כמכתבו הקודם שעורר סערה בקהילות החסידים ברוסיה הלבנה, כך גם דבריו במכתבו זה עוררו הדים רבים ברוסיה הלבנה. חלק מתהודה זו אנו מוצאים בדבריו של רבי מנחם מנדל מליובוויטש בעל ה'צמח צדק' שאמר בשם רבי שניאור זלמן מלאדי: 'ומזה יובן הדיבור ששמעתי אומרים שאמר אדמו"ר [רבי שניאור זלמן מלאדי] נ"ע על הצדיק ר' שלמה קארלינער נ"ע שהיו מרעישים העולם ממנו ומופתיו ואמר

עליו שהוא רק טפח גבוה מהארץ... וצדיק מושל ביראת אלקים שמושל על בחינת מלכות שם אלקים לכך יוכל לעשות נפלאות...!

אף לאחר שרבי מ"מ חזר בו וכתב כי גם לאחר הבעש"ט יש צדיקים שיכולים בכוחם לחולל מופתים מעל דרכי הטבע, הוא מסתייג מהצורך שהביעו החסידים ברוסיה הלבנה כי הם זקוקים לרבי ומנהיג שבכוחו לחולל מופתים, ובכתב המינוי של רבי שניאור זלמן להנהגת החסידים ברוסיה הלבנה, הוא מדגיש: 'ומי כמוהו מורה בכל מדינתם... ואינם צריכין לנביא וחזוה, כי לא נביא וחזוה אנכי, וה' אור לו...!'

כך הגיעו המופתים הבעש"טית בדרך ארוכה מגליציה דרך ליטא ורוסיה הלבנה ועד לטבריה, ועוררו ויכוחים והסכמות בין אבות החסידות ובין קהילות החסידים.

משנכזבה תקוותם של חסידי רוסיה הלבנה להביא אליהם את רבי שלמה מקרלין, גברה ידם של החסידים בוהלין ובגליציה כדי לזכות במנהיגותו. רבי שלמה עבר לגור בלודמיר שבוהלין קרוב לקצה המרחב הגליצאי. פטירתו של רבי מיכל מזלוטשוב ממשיך דרך הבעש"טית ומנהיג החסידים בגליציה בשלהי תקמ"ו-1786, יצר צורך בהבאת רבי שלמה לאיזור, כדי למלא את החלל ולהמשיך את דרכו של רבי מיכל מזלוטשוב. באותו עת פעל בגליציה עמיתו של רבי שלמה, רבי מרדכי מנסכיו, אף הוא תלמידו המובהק של רבי מיכל מזלוטשוב, שהיה מפורסם במופתיו הגדולים שהיו למעלה מדרך הטבע.

עם הריגתו של רבי שלמה מקרלין על ידי חייל רוסי במלחמה נגד הפולנים בשלהי תקנ"ב-1792 ערב חלוקת פולין השנייה, התפרקה חבורת 'בעלי השמות' בגליציה והחלה מחלוקת בין הצדיקים על המופתים, עקב מתחזים 'עושי מופתים' אך לבם בל עמהם.

דוב בוליחוב מספר על אחד מהם: 'בהיותי בלבוש פגע בי חד מאלו הבעלי שמות, אשר כבר הי' מיודעי ומכירי מקדם, והפקיד תחת ידי ארגז קופערט מלא ספרים וכתבים ואחר נתוודע לי שאין בזה ממש, ודברו שקרים כאשר אבאר אי"ה, איך שהודה בעצמו, וסיפר לי איזה מתחבולותיו שעשה הוא עצמו, לרמאות את הבריות...! באותו זמן הפסיק רבי מרדכי בעשיית מופתים. הצדיקים בני רבי מיכל מזלוטשוב חשדו אז ברבי מרדכי מנסכיו תלמיד אביהם, אך לאחר פגישה משותפת עמדו על תומו וצדקתו.

מחלוקת זו נעלמה מההיסטוריונים. פיענוח איגרת מרבי משה ליב מססוב מראשית שנת תקנ"ו-1796 יכולה להוביל אותנו לפיצוח פרשה זו. האיגרת שנכתבה מבראדי מספרת על מחלוקת גדולה שפשטה אז בין הצדיקים: 'והמה הת"ח וגדולי הדור דהס"א זרק חיצים ובליסטראות לעשות קטיגוריא בין ת"ח ואנשי מעשה יראים ושלמים אוי לאזנים שככה שומעות שמישיח צדקינו סובל צירי חבלי לידה מהמקבלי לה"ר והולכי רכיל וברית כרותה ללה"ר שתתקבל על הלב'.

האיגרת כולה עוסקת בקריאה לשלום במחלוקת שפרצה במחנה החסידים. בסגנונו מלא הענווה של רבי משה לייב הוא מספר כי רבי שלמה מלוצק תלמידו ואיש ביתו של המגיד ממזריטש רודף את קרובו רבי יצחק בנו של רבי פייבש אב"ד לכוויטש. מהאיגרת לא מתחזרת זהותו של 'הנרדף' רבי יצחק וכן לא מופיעה מהי הסיבה שבגללה פרצה המחלוקת.

אלא שבהערה מפתיעה במקום אחר לגמרי מתבררת זהותו של רבי יצחק. בסיפורי תולדות רבי ליב שרה"ס מתלמידי המגיד ממעזריטש, דמות עלומה ואפופה מסתורין, רצופה במעשי מופת מדהימים, מציין בעל 'סדר הדורות החדש' בשולי הסיפורים על תלמידו המובהק רבי יצחק אשכנזי מלבוב, כי 'הוא הרב אשר נזכר באגרת של הרב הק' מוה' משה ליב מסאסיב'.

מצאנו כי רבי יצחק נחשד שכביכול נימנה עם המתחזים 'עושי מופתים', זאת מתוך סיפור התקרבותו של רבי יהודה צבי מסטרטין אל רבו רבי אורי מסטרליסק שגר בלבוב, והמסורת מציינת כי הוא נסע ללבוב עם עשיר מסטרטין 'שהי' צריך לאיזה ישועה גדולה, והנה באותו הזמן היה בעיר לבוב, צדיק אחד אשכנזי שהיה בעל איש מופת, והעשיר הנ"ל כשמעו מהצדיק האשכנזי שהוא בעל מופת, ביקש מרבי יהודה צבי שיסע עמו לעיר לבוב, וכאשר באו לעיר לבוב, הלכו תיכף להצדיק האשכנזי, וכאשר פתח הדלת, ועוד לא ראה פניו, כי פניו היו לצד החלון, תיכף נס החוצה, במרוצה גדולה, ולא היה רוצה להביט בו, כי אמר שהוא מקליפת נוגה, ותיכף הלך לקבל פני קדשו של רבי אורי מסטרליסק'.

שמו הפרטי של רבי יצחק אשכנזי מלבוב אינו מוזכר כאן, אך הכינוי האשכנזי ומקום מגוריו בלבוב יעידו כי הכוונה אליו. קטע זה חושף גם את הסיבה להתנגדות שהתפתח כנגד רבי יצחק אשכנזי מלבוב. ההבלטה על כוחו הרב לחולל מופתים שהיה לרבי יצחק אשכנזי מלבוב מודגשת מאד בסיפור קצר זה, צורת התגובה החמורה המיוחסת בסיפור לרבי יהודה צבי מסטרטין יכולה ללמד על אופייה החרף של ההתנגדות.

מקור זה מוסיף לחשוף עוד פרט חשוב במכתבו רבי משה ליב מססוב כי תלמידיו של רבי מיכל מזלוטשוב הם שהיוו מטרה לחיצי רבי שלמה מלוצק.

המסורת יודעת לספר על רבי שלמה מלוצק תלמידו ונאמן ביתו של רבי דוב 'המגיד' ממזריטש שפגע ברבי מיכל מזלוטשוב ותלמידו רבי מרדכי מנסכיז בעת שהם הגיעו לביתו של 'המגיד', באמרו לרבי מרדכי: אתה ורבך צריכים לרבי 'המגיד'. משהגיעו הדברים ל'מגיד' הענישו. הדברים הועברו במסורת, בחלק המקורות הושמט שמו של רבי שלמה. לא נתפרש מדוע פגע רבי שלמה בהם. יש יסוד להניח כי הנהגתו של רבי מיכל כממשיכו של הנהגת הבעש"ט ובהם עשיית המופתים גרמה לכך. על פי מסורת החסידים הראה רבי מיכל נפלאותיו גם בביתו של המגיד ממזריטש, ובכוחו הבעש"ט ריפא את בני-ביתו של 'המגיד' שחלו אנושות. רבי שלמה ראה ברבו 'המגיד' ממשיכו של הבעש"ט גם בתחום המופתים, ובהקדמתו לספר רבו המגיד שהדפיס בשנת תקמ"א-1781 הוא כותב: '...ומי יוכל לספר גודל שבח מעלת קדושת הרב אדומ"ו [המגיד] אשר לא יאומן כי יסופר מופתים נפלאים אשר תפלתו ודיבורו היה נשמעת והקב"ה גוזר והוא מבטל ועליו נאמר ותגזור אומר וכו'...'.

ההתנגדות למופתים באה דווקא מקרב הצדיקים עושי המופתים ותלמידיהם. רבי שלמה מקרלין עצמו ביטל את המופתים והעמיד את עבודת ה' בדרגה גבוהה יותר באמרו: 'המופת הגדול שבמופתים הוא אריין טאן אין איודין ער זאל קענען זאגין אווארט פאר גאט [להכניס ביהודי שיהא מסוגל לומר דיבור לפני הבורא]'. כל מטרתם של המופתים היו 'כדי לגלות ולהחזיק האמונה'.

בימים שבהם נטושה היתה המחלוקת בין הצדיקים על עושי המופתים, כתב בשנת תקנ"ז-1797 רבי אשר מסטולין תלמיד רבי שלמה מקרלין מכתב לרבי ברוך ממזבז בענין הקמת כולל פולין לעולי ארץ ישראל, במכתבו הוא מדגיש כי הערכתו כלפי רבי מרדכי מנסכיז נובע לא מיכולתו הנפלאה לחולל מופתים שלמעלה מהטבע: 'ולא שמתו לבי ח"ו לראות באותות ומופתים כי זה שייך לפרעה ולכל עבדיו' אלא דווקא מהמניע לעשיית המופתים: 'להחזיק ולגלות האמונה בעולם'.

אי אפשר שלא להתרשם מהשוואת מכתביהם של שני הצדיקים שנכתבו כמעט באותה שעה על המחלוקת שפשטה אז בגלל המתחזים: דבריו של רבי משה ליב מססוב שנכתב בבראדי שבגליציה על עיכוב הגאולה הנגרם מהקטגוריה בין תלמידי חכמים: 'דהס"א זרק חיצים ובליסטראות לעשות קטיגוריא בין ת"ח ואנשי

מעשה יראים ושלמים אוי לאזנים שככה שומעות שמשיח צדקינו סובל צירי חבלי לידה מהמקבלי לה"ר והולכי רכיל וברית כרותה ללה"ר שתתקבל על הלב' לבין דבריו הזהים של רבי אשר מסטולין שנכתבו בזליחוב שלייד קוזניץ בפולין: 'שבכל יום ויום ובכל שעה אנו מצפים לישועתו תשועת ד' בארץ כהרף עין ומתחזקים אנשים אנשי בליעל ושעושים קטוגרי' [ה] בתלמידי חכמים כעת אשר שליט האדם לרע להם ורוצים לעשות מזה קטרוג ובכ"ל לדורות ד' ישמרנו'.

תלמידיו המובהקים של רבי שלמה מקרלין ביטלו את המופתים. על תלמידיו רבי מרדכי מלכוויטש מנהיג החסידים בליטא מעיד תלמידו רבי משה מקוברין שאמר: 'אנחנו לא השגחנו על מופתים של רבנו, רק לעבודתו ויראתו שמנו עינינו, כי באם קרה פעם אחת שלא נעשה המופת, אז נתגדל יותר הרבה'.

רבי אורי מסטרליסק, נמנה עם תלמידיו של רבי שלמה מקרלין, ועמד בראש חסידי רבו בגליציה. לאחר הריגת רבו הסתופף בצלו של רבי מרדכי מנסכיו, והיה מתנגד חריף של המופתים. על אף ששני רבותיו היו מפורסמים ביכולת הנדירה שלהם לחולל מופתים שלמעלה מהטבע. כשהוא מדבר על גודל המופתים שעשה רבו רבי שלמה מקרלין הוא מסיים בהסתייגות: כי הוא 'לא רצה ממנו רק עבודת השם יתברך'. על רבו השני רבי מרדכי מנסכיו הוא מעיד על רבו שכוחו גדול בעשיית המופתים אך הוא שוב מסייג ואומר: 'הרב מנעשכיו היה יכול מעשה בראשית וכדומה, ועשה פעולות הרבה, אבל היה מתחרט, ושום איש לא היה יודע מזה, רק אנכי ידעתי וראיתי שהיה מתחרט'.

רבי קלמן קלונימוס מקרקא בעל המאור ושמש תלמידו של רבי מרדכי מנסכיו מסכם בבהירות פרשה זו: 'דהנה מדרך המון עם כששומעין אומרים על אחד שעושה איזה אות או מופת תיכף הם נוסעים אליו מאמינים לו כל מה שיאמר להם, הגם שלא היו מכירים אותו מכבר מנעוריו מה טיבו ומה הנהגותיו... אבל באמת תדע שזו לא טוב לדבק ולהתחבר עמו שלסוף כל סוף שקר אין לו רגלים ויבא מכשולות גדולות על ידו ויבאו לסוף חלילה לעבוד עבודה זרה...!'

לסיכום:

הדיון שלפנינו מצביע על תהליכים שונים של עשיית המופתים. על רבי מיכל מזלוטשוב ותלמידיו בגליציה כמקור המופתים שלאחר הבעש"ט, שבאה לחזק את האמונה בהשגחה פרטית. על הסתייגות של רבי מנחם מגדל מויטבסק לעצם היכולת לעשות מופתים לאחר הבעש"ט, ועל שחזר בו מעמדתו. מעניין הוא תהליך פרסום המופתים בקהילות החסידים שהחל בגליציה והתרחב לרוסיה הלבנה, ווהלין ופולין ועד ליישוב החסידי בארץ ישראל.

פרק עלום הוא מאבקם של צדיקים שהתנגדו ל'עושי מופתים' בגלל מתחזים שעשו מופתים אך לא היו ראויים, הם יצאו חוצץ על כל מי שנחשדו בעיניהם. מצב אשר הביא למחלוקת קשה ולא ידועה בין צדיקי גליציה בשנת תקנ"ה-1795, צדיקים אלה שהתנגדו לעושי המופתים היו דווקא מבין אלו המפורסמים שבכוחם לעשות 'מופתים' על-טבעיים.

כתוצאה ממערכה זו החלו צדיקים בוהלין, ברוסיה הלבנה ובגליציה למנות ול'הסמיך' את בניהם כממשיכיהם בהנהגת החסידים, ולא את תלמידיהם. ואילו הצדיקים בפולין שהמשיכו גם אחר-כך בהעברת שרביט ההנהגה לתלמידיהם, הקפידו מעתה ל'סמוך' אותם ולהאציל עליהם מכוחם.